

Василь Костянтин Острозький – оборонець українських земель від нападів татар

Спустошливі татарські напади на землі Київщини, Брацлавщини, Галичини, Поділля та Волині, що відбувалися у XVI ст. позначилися великою руйнацією та запустінням. Тисячі людей потрапляли в полон та були продані у рабство в кримському порту – Кафа. Славними захисниками українських земель від цих нападів були князі Острозькі, представники одного із найзаможніших волинських родів. Для того, щоб зупинити ординців та перекрити татарам Чорний шлях в Україну Василь Костянтин Острозький розбудовував міста-фортеці: Остропіль, Базалію, Новокостянтинів, Старокостянтинів, продовжував традиції своїх предків. Саме від таких можновладців залежало майбутнє руських земель Речі Посполитої.

Про Острозьких писали українські історики Н. Яковенко, І. Мицько, І. Ворончук, П. Ричков, В. Луц, польський історик Т. Кемпа, який є автором біографії Василя-Костянтина Острозького. Враховуючи складний час, в який судилося жити князю, дуже важко об'єктивно оцінити його як особистість. Але, без сумніву, це була людина неординарна. Він відіграв важливу роль в політичному житті Литви і Польщі, обіймав посади воєводи Київського та маршалка землі Волинської і свою владу використовував для зміцнення своїх володінь.

З татарами воював ще батько Василя-Костянтина Костянтин Іванович, а після його смерті татари, які напали на Волинь, зазнавали поразок від його старшого сина Іллі. Був одружений із Софією – дочкою Великого коронного гетьмана Яна Тарновського, що був одним із найвпливовіших польських магнатів та мав зв'язки далеко за межами Польщі та Литви. Василь-Костянтин належав до найближчих соратників М. Радзивілла, був його союзником у боротьбі за вплив у політичних справах Великого князівства Литовського.

У боротьбі з татарами Острозьким допомагала віра. Ще з XV ст. вони були найбільшими покровителями православ'я у Литві. В Межиріцькому монастирі зберігалася відома ікона «Богородиця Одигітрія», яка вважалася фундацією князя Костянтина Івановича. На початку XX ст., у записаній істориком Й. Новицьким легенді про цю ікону, згадується факт оточення татарами м. Слуцька. Дочка слуцького князя залишилася в місті одна без родини, війська для захисту було мало, татарське військо було втричі більшим. Княжна відрядила посланця до Острозького

з проханням надати допомогу. Острозький дозволив також дати ікону Межирицької Божої Матері, яка була швидко доставлена до Слуцька. Ця ікона не раз допомагала Острозьким у битвах, допомогла вона і княжні відігнати татар.

Надзвичайно набожним був молодший син Костянтина Івановича Василь, який часто усамітнювався в Дубнівському монастирі, переодягався в ченця і повністю зосереджувався на молитві та посту, таким він постав у народних переказах, зафіксованих Ю. Крашевським у XIX ст.

Ще з 17 років Василь-Костянтин Острозький почав займатися військовими справами. В зв'язку з постійними татарськими нападами на Поділля, що становили загрозу для Литви та Польщі, в 40-х роках XVI ст. утримувалась велика кількість кінноти. У 1543 році Сигізмунд Август зобов'язав Острозького, щоб він був готовий вступити в бої з татарами під керівництвом маршалка Волинської землі Федора Сангушка.

У 1551 році, після того, як поляки втрутилися в конфлікт між очільниками Молдавії Стефаном V та його сином Яном Йолдою, Туреччина спрямувала свої війська в Україну. Було спалено м. Брацлав та замок, один з найважливіших оборонних пунктів. Цей замок розбудовував Ілля Острозький. Охороняти відбудову замку доручено Василю-Костянтину. У 1552 році була проведена мобілізація волинських військ, також найняли кілька сотень чоловік, щоб забезпечити охорону замку. Він відбудувався досить швидко, отже, В.-К. Острозький справився із своїм завданням якнайкраще. У 1558 році брав участь у боротьбі з татарами на Поділлі.

В 60-х роках в результаті конфліктів з Московською державою Польща та Литва уклали союз із татарами для подальшого нападу на Московські землі. Василь Костянтин Острозький був призначений командувачем спільних литовсько-татарських сил. Але через нерішучість хана Девлет Гірея виступ так і не відбувся.

В 70-х роках XVI ст. турки направили каральну експедицію до Молдавії, а ці події були пов'язані з підтримкою молдавського володаря Івони, у вересні 1574 року на Річ Посполиту прийшла орда під керівництвом Багая. Пограбоване було Поділля та прикордонні землі. Василь Костянтин через деякий час вирушив вслід за ордою та дійшов до Акермана, але було вже пізно, був розгромлений лише один із татарських загонів.

Острозький в той час залишався основним оборонцем. Він розсилав своїх козаків на розвідки вздовж Дніпра. У вересні 1575 року татарські війська, що були розділені на три частини, перейшли кордон та вторгли-

ся на територію Речі Посполитої. Одна частина рушила до Острополя та Костянтинова, де була зупинена Подільським воєводою М. Мелецьким та військами К. Острозького. Друга частина татарського війська оточила Сеняву, була відігнана Сенявськими та Струсями. Головні ж сили татар розпочали свої атаки біля Білої Церкви та рушили до Тернополя і Львова, пограбували значну частину Волині. В той же час пройшли біля Кам'янца, забравши велику кількість полонених, худоби та коней. Об'єднаним силам К. Острозького, М. Мелецького, Я. Костки, А. Вишневецького та Я. Замоїського не вдалося наздогнати татар.

Починаючи з 1574 року велися переговори про укладання миру між Річчю Посполитою і Портою, який був підписаний у 1577 році. Перед підписанням відбувся черговий напад, знову кілька десятків тисяч татар вторглися на землі Речі Посполитої. Татари напали на Волинь, на Дубно, хотіли захопити дочку К. Острозького Катерину для викупу. Військо на чолі із сином Острозького Янушем витримало облогу Дубнівського замку. Київський воєвода мав сутичку із загоном татарських військ під селом Сквородки, біля Костянтинова. В результаті нападу було пограбовано шість міст в маєтках Острозьких: Дубно, Базалію, Костянтинів, Сулжиньці, Красилів, Кузьмин та 243 села [5, с. 94]. В 1577-1578 роках ці маєтки були звільнені від сплати податків.

У зв'язку з втручанням козаків в події, пов'язані з претензіями Яна Підкови на трон Молдавії, у 1578 році татари знову пішли на Волинь та Поділля. К. Острозький був оточений ними в Острозі. Оскільки сили були нерівні, він вдався до переговорів. Польські історики стверджують, що він домовлявся не тільки про відступ татар від Острога, але й про спокій на кресах взагалі.

У 80-х роках XVI ст. князь Василь-Костянтин знов захищав край від нападів татар. В інструкції, даній королівським легатам на сеймики, напередодні сейму 1585 року, з подання Я. Замоїського, відзначалися заслуги Острозького, який був єдиним названим на прізвище у підтриманні безпеки на кресах [5, с. 99].

У 1589 році татари здійснили напад на польські землі, вони зупинилися під Тернополем і звідти нападали на Львів, Галич, Буськ. Поляки не були готові до відсічі. Два найголовніших оборонці не змогли дійти згоди у справі військових дій, причиною цього були маєткові конфлікти між ними. Коли ж постала загроза нападу військ самої Порти, Я. Замоїському вдалося мобілізувати потужні військові сили на Русі. До табору Великого коронного гетьмана під Кам'янець прибули також К. Острозький та його син Януш із своїми надвірними загонами.

Василь-Костянтин ввійшов в історію як «некоронований король

Русі». В умовах постійної загрози татарських нападів Острозький умів дбати про оборону українських земель, також був безпосередньо причетний до наповнення архітектурно-мистецької скарбниці українського народу. За його сприяння будувалися міста, храми, зберігалися релігійні та культурні загальноукраїнські цінності навіть в умовах відсутності власної держави. Підтримка друкарства, заснування Острозької академії принесли йому невмирущу славу.

Література

1. Байдак І. Стежками рідного краю: Історико-архітектурні пам'ятки Хмельниччини. – Хмельницький: Видавець Цюпак А.А., 2008.
2. Велика Волинь: минуле й сучасне. Матеріали міжнародної наукової краєзнавчої конференції. – Хмельницький-Ізяслав-Шепетівка, 1994.
3. Ворончук І. Володіння князів Острозьких на Східній Волині (за інвентарним списком 1620 року). – Київ, Старокостянтинів: Вид. Ін-ту укр. археографії та джерелознавства НАНУ, 2001.
4. Історія України в особах: Литовсько-польська доба / Авт. Колектив: О. Дзюба, М. Довбищенко, О. Русина (упоряд. і авт. передм.) та ін. – К.: Україна, 1997.
5. Кемпа Т. Костянтин Василь Острозький (бл. 1524/1525-1608). Воевода Київський і маршалак землі Волинської / Пер. з польської. – Хмельницький: ПП Мельник А.А., 2009.
6. Кобудь. Старий Константинів. Історичний нарис про Староконстантинівський край. Видання 2-е, змінене, доповнене. – Тернопіль: Видавництво «Чарівниця», 2008.
7. Мицько І. Острозька слов'яно-греко-латинська академія // Острозька давнина: Дослідження і матеріали. – Львів: Вид. Ін-ту українознавства, 1995. – т. 1. – С. 14-23.
8. Путівник. Двадцять дев'ять зупинок від Хмільника до Хмельницького / Автор тексту Д. Малаков. – Грані – Т, 2009.
9. Ричков П.А. Луц В.Д. Архітектурно-мистецька спадщина князів Острозьких. – К.: Техніка, 2002.
10. Субтельний О. Україна: Історія / Пер. з англ. Ю.І. Шевчука; Вст. ст. С. В. Кульчицького. – 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Либідь, 1993.
11. Україна: Хронологія розвитку. Том 4. – К.: КРІОН, 2009.
12. Україна: Хронологія розвитку. Том 3. – К.: КРІОН, 2009.
13. Яковенко Н.М. Українська шляхта кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь: Центральна Україна). – К.: Наук. думка, 1993.